

Prijevod: Lea Ivanovski

Éric Maurin

Francuski geto

Istraživanje socijalnog separatizma*

Politike upravljanja gradovima u Francuskoj u zadnjih 20 i više godina primjer su evolucije cjelokupne socijalne politike ove zemlje. Njihov glavni cilj je nestajanje nekoliko stotina dobro poznatih osjetljivih zona u kojima se gomilaju siromaštvo i problemi integracije. Te politike poimaju društvo na isti način kao i politike minimalne socijalne pomoći (RMI-*Revenu Minimum d'Insertion*) i one koje se bave integracijom ranjivih društvenih grupa, a koje su se pojavile u zadnjih 20 godina. S njihovog stajališta, jedini uistinu osnovani društveni jaz jest onaj između velike mase uključenih i manjine isključenih koji nose teret socijalne nejednakosti. Po njima, metoda kojom je moguće riješiti taj rascijep jest metoda ugovora i podjele odgovornosti (i na ranjive društvene skupine). Strategije eliminiranja siromaštva tih politika nastoje biti što manje centralizirane i što više usmjerene na metodu ugovora.

Ipak, treba priznati da takva doktrina i politike koje ona inspirira ne uspijevaju smanjiti ni siromaštvo ni udaljenost i nepovjerenje koje vlada među društvenim grupama koje su se pojavile krajem osamdesetih godina. Također, postoji određena naivnost u vjerovanju da se problemi isključenosti mogu riješiti jedino ugovornom logikom: biti isključen gotovo po definiciji znači ne biti u mogućnosti stvoriti koherentan odnos pre-

ma budućnosti pa tako ni poštovati ugovor. No, naivnost ne objašnjava baš sve: takve politike duboko pate od pojednostavljenog viđenja društva. Društvene podjele su danas nemjerljivo kompleksnije nego što to implicitno pokazuju istraživanja ugroženih četvrti ili ranjivih društvenih skupina. Francusko se društvo ne svodi na velike razlike između nekoliko getoa koji tonu u probleme i velikog broja međusobno sličnih gradova i predgrađa.

Bez prepoznavanja te kompleksnosti i razumijevanja njezinih unutarnjih pokretača, naši naponi koji idu k većoj socijalnoj koheziji riskiraju ostati bez učinka. Sasvim sigurno se ne radi o negiranju postojanja getoa u kojima se gomilaju sve nedaće, niti potrebe da se spriječi daljnje propadanje tog dijela populacije. No, da bi se reintegrirao najsiromašniji sloj društva treba prekinuti puno generalniji proces teritorijalnog cijepanja zbog kojeg sve društvene klase aktivno izbjegavaju miješanje s onima koje se nalaze odmah ispod ili do njih na skali poteškoća. Dok god naše politike ne uzimaju u obzir te činjenice, njihov će jedini učinak biti ponovno poticanje stvaranja distanci, strategija bijega i resentimana između različitih društvenih kategorija.

Zapravo, tržište nekretnina je danas mjesto

* Prvo poglavlje "La société de l'entre-soi" knjige Érica Maurina *Le ghetto français: Enquête sur le séparatisme social*; La République des idées. Seuil, Paris 2004.

gdje se okrutno jasno otkrivaju nove linije rascijepa u francuskom društvu, a time posebno i jaz između srednjih klasa i elita. Mjesto stanovanja danas je više nego inače socijalni biljeg. Za mnoge obitelji možda i najvažniji.

Getoizacija viših društvenih slojeva

Što možemo iščitati iz rezultata ankete o zapošljavanju INSEE-a¹? Suprotno uvriježenom mišljenju, teritorijalni jaz danas nije izraženiji nego prije 20 godina: francusko društvo je bilo i jest daleko od idealne socijalne pluralnosti. Ako danas određeni društveni jazovi tendiraju povećati se, to neće u tolikoj mjeri biti između nekoliko siromašnih getoa koji zaostaju i ostatka društva, koliko između prestižnih enklava i različitih dijelova srednje klase koji bježe iz osiromašenih predgrađa privučeni buržujskim četvrtima. Ako takav razdor i postoji, on je primarno krivnja elita koje se koriste svim sredstvima da se odvoje.

Jedan od najspektakularnijih oblika segregacije jest onaj koji odvaja najbogatije osobe - i materijalno i kulturno - od svih ostalih. Ako definiramo kao »dobro plaćene« one čije plaće ulaze u 10% najviših plaća (što iznosi, 1999. godine, više od 3500 eura neto mjesečno), možemo primijetiti da ih je velika većina koncentrirana u veoma malom broju susjedstava.² Skoro polovica od približno 4000 malih susjedstava obuhvaćenih

anketom »L'Emploi«³ ne broji skoro nijednog dobro plaćenog pojedinca, što je triput manje nego da se te iste četvrti promatraju zanemarujući teritorijalnu segregaciju, to jest pod pretpostavkom da su dobro plaćeni ravnomjerno raspoređeni po teritoriju. Općenito gledajući, postotak relativno dobro plaćenih osoba varira od četvrti do četvrti u omjeru gotovo dva i pol puta većem nego u teorijskoj situaciji »savršene socijalne pomiješanosti« u kojoj jednostavno ne bi postojao nijedan oblik segregacije.

Fakultetska diploma ne podrazumijeva uvijek plaću koja spada u najviše, ali u velikom broju slučajeva, osigurava sigurniju plaću i samim time postojan odnos prema budućnosti. To je danas važna prednost na stambenom i kreditnom tržištu jer najamnici traže garancije trajnosti i pouzdanosti, a bez sumnje je i upravo zato stupanj koncentracije osoba s najvišim stupnjevima stručne spreme još uvijek veći od onog najbolje plaćenih osoba. Postotak fakultetski obrazovanih varira od četvrti do četvrti u omjeru skoro tri i pol puta većem nego u odsutstvu prostorne segregacije. Udio četvrti bez fakultetski obrazovanih je više od četiri puta veći nego što bi bio da je ta populacija ravnomjerno raspoređena na teritoriju. Osnovni princip teritorijalne segregacije ne počiva toliko na trenutnom bogatstvu određene obitelji već na značajkama koje su trajnije i povezanije s identitetom dotične obitelji, značajkama koje dopuštaju perspektivnost i

¹ Institut national de la statistique et des études économiques = Državni institut statistike i ekonomskih istraživanja.

² Po definiciji, dobro plaćeni predstavljaju 10% populacije, a kvartovi iz INSEE-ovog istraživanja broje svaki najmanje 17 dobro plaćenih. Slučajna distribucija dobro plaćenih po četvrtima predstavljala bi proporciju (1 - 0,10)¹⁷ = 16 četvrti bez dobro plaćenih (tj. 16%). U stvarnosti, računamo da ih ima 43,2%, što bi bilo skoro triput više.

³ Počevši s 1950. godinom, INSEE svake godine (a od 2003. svaka 3 mjeseca) provodi anketu »Emploi« (»Zaposlenje«) koja služi mjerenju nezaposlenosti te daje podatke o profesijama, zaposlenosti žena i mladih, trajanju zaposlenja itd.

oblikovanje određenog statusa.

Ta situacija još uvijek nije ništa novo u odnosu na onu koja je bila prisutna u osamdesetima. Udio osoba koje su među najbolje plaćenima danas varira od jednog do drugog područja na skoro identičan način kao u devedesetim godinama. Postotak osoba s najvišim stupnjevima stručne spreme varira od četvrti do četvrti u omjeru jedva malo većem nego prije 20 godina. Prema prvoj procjeni, bogatstvo je, a posebno njegove najtrajnije i najreprezentativnije forme, jednako koncentrirano na određenom području kao i prije jednog ili dva desetljeća. Ako teritorijalna segregacija postaje sve gorljiviji problem, to nije toliko zato što ona raste, već zato što teritorij postaje sve važniji ulog, a borba za najbolje četvrti sve nemilosrdnija.

Sirotinjske četvrti

Koncentracija bogatstva je, bez ikakve sumnje, posljedica izbora najimućnijih i najupućenijih osoba koje odlučuju živjeti na najstabilnijem i najzaštićenijem području. O dubljim razlozima tog sve aktivnijeg separatizma visokih slojeva društva bit će govora u poglavljima koja slijede. Velika važnost koju najbogatije osobe pridaju pitanju stanovanja u lijepim četvrtima pridonosi održanju cijena nekretnina vrlo visokima; automatski, najsiromašnije osobe su prinuđene otići živjeti negdje drugdje. To nezaobilazno rezultira koncentracijom najsiromašnijih osoba na određenom teritoriju. Iako je to već poznato, treba naglasiti da je ovakva koncentracija siromašnih obitelji prije epifenomen nego rezultat aktivne komunitarističke strategije od strane tih istih obitelji. To je možda razlog zbog kojeg su, suprotno općeprihvaćenom mišljenju, osobe najlišenije materijalnih sredstava manje usredotočene

na teritorij od onih najprivilegiranijih. Dok se jedni svim sredstvima nastoje izolirati, drugi podnose snagu progona. Najzastvoreniji getoi su getoi bogatih. Bogatstvo, a osobito ono nematerijalno koje podrazumijeva diplome visokih škola, je manje vidljivo golom oku od siromaštva, a osobito one vrste siromaštva koja u francuskom društvu znači ne biti bijel i ne imati francusko državljanstvo. To bez sumnje objašnjava relativnu socijalnu transparentnost prestižnih enklava.

Ipak, to ne znači da ne postoje siromašni getoi. Ako definiramo kao »siromašne« nezaposlene ili one čija su mjesečna primanja u 10% najnižih u populaciji (što bi značilo manje od 950 eura neto mjesečno, 1999. godine), ustvrdit ćemo da većina siromašnih također živi u malom broju četvrti. U tijeku ovog desetljeća, postotak tih osoba varira od četvrti do četvrti u omjeru jedan i pol do dva puta većem nego u slučaju ravnomjerne teritorijalne raspodjele. Jednako kao što je koncentracija kulturnog bogatstva važnija od one materijalnog, tako je i koncentracija kulturnog siromaštva jasnija od one materijalnog siromaštva. Postotak osoba bez diplome varira od četvrti do četvrti u omjeru dva i pol puta većem nego u slučaju jednake teritorijalne raspodjele. Naime, neposjedovanje diplome i kvalifikacija je uzrok najtrajnijim oblicima siromaštva koji ujedno predstavljaju i najveći hendikep na stambenom tržištu.

Zato valja još jednom napomenuti da se ne primjećuje značajno povećanje koncentracije siromaštva u periodu od prije desetak godina do danas. Promatrajući udio nezaposlenih i slabo plaćenih osoba, razlike među četvrtima su samo malo manje nego početkom osamdesetih ili devedesetih godina.

Što se tiče koncentracije osoba bez diplome, također se bilježi lagani pad.

Generalno gledajući, teritorijalni jaz se vrlo polagano mijenja. Naravno, on osobito raste između socijalnih i kulturnih elita i srednjih klasa, dok se najugroženiji dijelovi srednje klase postupno miješaju s nižim klasama. Taj fenomen, bez sumnje, počiva na resentimanu prisutnom u krugu srednje klase koji je osobito živo proučavan u nekoliko njezinih dijelova, naročito u njihovom političkom ponašanju.⁴ Prisetimo se 21. travnja 2002. godine kada se Le Pen, čelnik ekstremne desnice našao u drugom krugu predsjedničkih izbora, uz rame predsjedniku Chiracu.

Tada se pokazalo da je u krugu niže srednje klase bio najmanji odaziv glasača, a od onih koji su se odazvali najviše ih je glasalo za ekstremnu desnicu. Upravo su to društveni slojevi kojima danas najizravnije prijeti deindustrijalizacija te socijalno i teritorijalno propadanje. Što se više na problematične kvartove gleda kao na mjesta gdje se koncentriraju grupe imigranata, to je klasno propadanje sve više s pravom percipirano kao stigmatizirajuće. Drugačije rečeno, takva vrsta izgnanstva je danas češća zbog osjećaja etničkog propadanja, osobito destruktivnog na političkom planu.

Imigrantski getoi

Materijalnom i kulturnom siromaštvu danas se pridružuje novi oblik siromaštva prisutan kod mnogih građana, onaj koji se temelji na činjenici neposjedovanja francuskog državljanstva ili pripadanja skupini

imigranata. Na stambenom tržištu, takvo siromaštvo predstavlja veći hendikep nego manjak materijalnih sredstava. Činjenica da Francuzi i stranci ne žive u istim kvartovima danas predstavlja jedan od najekstremnijih oblika teritorijalne segregacije, koja je još izraženija od one uzrokovane neposjedovanjem diplome. U skoro polovici od 4000 četvrti obuhvaćenih anketom »L'Emploi« ne postoji gotovo nijedan stranac (što je triput manje nego u slučaju nepostojanja teritorijalne segregacije). Isto tako, udio stranaca varira od četvrti do četvrti u omjeru skoro tri i pol puta većem nego u slučaju njihove ravnomjerne raspoređenosti po teritoriju. Po mojim proračunima, to je najveći indikator nejednakosti među četvrtima. Nameće se zaključak da su stranci često siromašni, bez diplome, no njihova koncentracija se ne može interpretirati kao jednostavan odraz segregacije po dohotku. Stranci (koji, naravno, ne mogu biti državni službenici), osim što trpe zbog rasne diskriminacije, trpe i zbog nemogućnosti da daju jednake garancije svoje solventnosti kao i Francuzi jer nisu na istom nivou prihoda i obrazovanja. Taj problem je osobito izražen na stambenom tržištu.

Kada govorimo o ovoj i ostalim dimenzijama urbane segregacije, ne možemo uvijek govoriti o pogoršanju tog problema. Ipak, možemo istaknuti nemoć politika koje se bave zaustavljanjem ovog fenomena. Uzevši u obzir dostupne podatke, stupanj getoizacije imigranata nije puno veći danas nego prije 20 godina, u vrijeme pobuna Minguettes*. Etnički i religijski problemi u Francuskoj su se zasigurno pogoršali, no podloga za

⁴ Vidi D.Goux i E.Maurin »Anatomie sociale d'un vote: le 21 avril 2002« (»Socijalna anatomija jednog glasa: 21. travnja 2002.«), Paris, La République des idées, rujan 2002.

* Pobune koje su se dogodile u gradiću Minguettes u predgrađu Lyona 1981. godine, a koje su prve bile široko popraćene od strane francuskih medija (prim. prev.).

to odavno postoji. S druge strane, hipoteza koja pokušava objasniti mehanizme getoizacije postojanjem jedne snažne komunitarističke struje, ekonomiste ostavlja zbunjena. Da postoje snažni komunitaristički stožeri u tim četvrtima, i da su te četvrti uistinu nosači identitetskog naboja, bi li se iz njih bježalo prvom prilikom? Ako komunitarizam i postoji, on nije secesionistički, već možda, »komunitarizam iščekivanja«, reakcije na segregaciju. Osim što takva hipoteza teži prebaciti krivnju segregacije na njezine žrtve i pridodati mehanizmima izgnanstva još i sumnju u takav nepriznati separatizam, ona jednostavno loše razumije stvarnost.

Segregacija i gentrifikacija

Usprkos činjenici da su procesi segregacije relativno stari, možemo postaviti sljedeće pitanje: zašto imamo dojam da se ti procesi pogoršavaju kad brojke otkrivaju snop teritorijalnog privlačenja i odbijanja koji je ostao prilično nepromijenjen? Ključ tog paradoksa je negdje drugdje: koliko god bile intenzivne, segregacijske tenzije predstavljaju samo jedan od dva velika čimbenika koji daju teritoriju svoje najvidljivije oblike. Tonalitet gradova i četvrti također ovisi o udjelu različitih društvenih klasa u populaciji. S tog stajališta, francusko društvo se ipak mnogo promijenilo: radnička klasa je uzmakla, stručni kadar je dobio na značaju, a većina društvenih grupa je značajno evoluirala. Vizualni doživljaj jednog društva u procesu getoizacije zapravo kreće odatle.

U kontekstu visoke i trajne segregacije, rast udjela stručnog kadra u populaciji otvara

prostor spektakularnim fenomenima gentrifikacije. Na političkom planu taj razvoj ima priličnu važnost. Onda kada su stručni kadrovi predstavljali tek manjinu populacije, njihovo grupiranje u nekoliko buržujskih enklava nije značajno promijenilo generalni tonalitet gradova i regija. No, danas kada oni predstavljaju skoro 15% aktivne populacije, taj utjecaj raste i ide u potpuno drugom smjeru. Oni »grabe« sve dijelove urbanog prostora, osobito centre gradova, lijepe četvrti i zone najbliže glavnim sadržajima. Takva stvarnost je bez sumnje najprisutnija u Parizu i u pariškoj regiji, tamo gdje su više klase već prije desetak godina bile prilično brojne.⁵ Promatrajući zadnjih nekoliko popisa stanovništva može se primijetiti sljedeće: što je veći udio visokih klasa, one sve jače potiskuju srednje klase prema periferiji i tako cijele četvrti polako gube zadnje natruhe društvene raznolikosti. Proučavajući vremenski razvoj jednog uzorka od 80 pariških četvrti, Martine Berger otkriva da je postotak zona koje broje dvaput više stručnih kadrova od onih s manje ambicioznim zvanjima narastao s 25% na 63% između 1982. i 1999. godine. Suprotno tome, postotak pariških kvartova koji broje skoro jednako i jednih i drugih je pao s 25% na 10%. Tradicionalni problem jake društvene konkurencije pojavljuje se osobito u pariškim četvrtima i nekim dijelovima pariškog predgrađa kao mjestima goleme nadreprezentacije kakvu ne nalazimo nigdje drugdje. Periurbanizacija* srednjih klasa i konkurencija među elitama za ostanak u Parizu (ili blizu Pariza) centralne su figure i unutarnji pokretači tog posebnog pokreta odvajanja

⁵ Vidi Martine Berger, *Les Périurbains de Paris. De la ville dense à la métropole éclatée?* (Periurbanizacijska područja Pariza. Od gustog grada do raspršene metropole), Paris, CNRS Éditions, 2004. i Edmond Preteceille »Les registres de l'inégalité: lieux de résidences et ségrégation sociale« (»Registri nejednakosti: mjesta stanovanja i prostorna segregacija«), Cahiers français, n° 314, 2003.

* U prevladavajuće (ali ne i isključivo) frankofonoj literaturi pojavio se pojam periurbanizacije koji označava

visokih pariških klasa.

Činjenica da su se srednje klase udaljile od Pariza ne znači da su se zato pomiješale sa širokim društvenim slojevima. Široki društveni slojevi i srednje klase iz regije Ile-de-France nisu zapravo nikad živjele na istim mjestima, a zadnji popis stanovništva ne otkriva da bi se to moglo dogoditi u budućnosti. Teritorijalni jaz između srednje i radničke klase možda se čak i produbljuje u određenim zajednicama »velikog vijenca«. Obiteljske kuće u predgrađu homogenije su u kvaliteti stanovanja nego što su to bile stambene zgrade namijenjene iznajmljivanju unutar urbanog tkiva. Takva veća homogenost u ponudi smještaja jednim dijelom objašnjava suženje lepeze socijalnog statusa u nekim prigradskim zonama ponovno naseljenim srednjim klasama. Ovaj pokret je indirektno potaknuo marginalizaciju širih društvenih slojeva u zajednicama u kojima postoji mnogo socijalnih stanova, osobito na sjeveroistoku pariške regije.

Progresivna socijalna transformacija gradova i regija odraz je tenzija koje vladaju u unutrašnjosti zemlje. Na isti način kao što se cijela naselja namjenjuju srednjim klasama i služe kao ventil između siromašnih i bo-

gatih gradova, tako se četvrti srednjih klasa često nalaze zarobljene između osiromašenih četvrti i bogatih enklava.⁶ Segregacija je jedna difuzna i fraktalna napetost koja utječe na sliku cijele zemlje, no čiji je čitavi princip sadržan u socijalnoj organizaciji najmanje četvrti najmanje zajednice u predgrađu. Razumjeti pravi pokretač te pojave znači pogledati iza brutalnog determinizma komunalnih i regionalnih infrastrukture, zaviriti u privatnost građana i otkriti njihove strahove i aspiracije.

Da bismo obavili taj posao, potrebno je ići iza svakodnevnih prikaza samog društvenog prostora. Držeći se klasičnog triptiha visokih, srednjih i nižih društvenih slojeva, dajemo nepotpunu sliku razvoja prostora općenito⁷ i osobito dinamika gentrifikacije. Današnji stručni kadrovi nisu jednaki onima iz sedamdesetih godina, oni su danas raznovrsniji i »osredniji«⁸, što rezultira sve nejasnijim značenjem fenomena gentrifikacije promatranih kroz popise stanovništva.

Političke pukotine teritorija

Bogati pojedinci s diplomom s jedne, i siromašni imigranti s druge strane oblikuju ekstremne polove teritorijalne segregacije.

urbanizaciju šire ruralne okoline nekog grada. Periurbanizaciju prati postupna ekonomska, socijalna i fizička transformacija ruralnih područja. Periurbani prostor nije homogen i podvrgnut je stalnoj transformaciji (prim. prev.).

^{*} To su 4 periferijska departmana oko regije Ile-de-France koji ne graniče s Parizom: Seine-et-Marne, Les Yvelines, L'Essonne et le Val-d'Oise (prim. prev.).

⁶ Za potpun opis socijalne fragmentacije između zajednica i unutar zajednica u regiji Ile-de-France koja se temelji na podacima o fiskalnim prihodima, pogledati T. Saint-Julien, J.-C. François, H. Mathiau, A. Ribardière, Les Disparités de revenus des ménages franciliens en 1999. Approches intercommunales, et évolutions des différenciations intercommunales (Nejednakosti u prihodima kućanstava regije Ile-de-France 1999.god. Interkomunalni pristupi i razvoji interkomunalnih razlika) (1990-1999), izvješće za DREIF (Direction régionale de l'équipement Ile-de-France).

⁷ Popis stanovništva ne obuhvaća informaciju o dohotku i preciznu informaciju o diplomama. On nas tjera da se oslonimo na dostupne informacije o socijalnim i profesionalnim kategorijama, a to rezultira okrnjenom predodžbom o razvoju teritorijalne segregacije tijekom vremena. Otud poseban interes za mogućnošću cjelovitog ispitivanja statističkih istraživanja kao što je anketa »L'Emploi«.

⁸ Razlika u mjesečnom dohotku između činovnika i radnika se promijenila od 1 naprema 4 u sedamdesetima do 1 naprema 2,5 danas.

No, treba li se ipak zadržati na predstavljanju jednog društva podijeljenog na tri bloka: dva ekstema između kojih je smještena većina relativno pomiješanih individualaca? Zasigurno ne; teritorijalna segregacija dostiže i taj »socijalni centar« te ga dijeli.

Pokret cijepanja visokih pariških klasa karakteriziraju prije svega činovnici i pojedinci s manje ambicioznom zvanjima zaposleni u privatnom sektoru.⁹ Ono što danas najviše pridonosi opstanku buržujskih getoa izbor su mjesta i kvalitete stanovanja činovnika i inženjera. Distanca prema nižim društvenim slojevima najjasnije drže pojedinci s manje ambicioznom zvanjima zaposleni u privatnom sektoru (predstavnici prodaje, inženjeri...). Segregacija se održava, ali i poprima nove oblike, gurajući sve više u prvi plan razdor između privatnog i javnog, Neuilly i Saint-Cloud s jedne i Bures-sur-Yvette ili Chateney-Malabry s druge strane.

Takve transformacije u prostoru pokazuju jedan »podmukliji« razvoj, razvoj puno više političke prirode. Glavni se ideološki jaz danas nalazi između onih koji, u privatnim tvrtkama, iznutra doživljavaju transformacije kapitalizma i onih koji u javnosti osjećaju agresiju uznapređovalog sužavanja opsega utjecaja države i velikih javnih tvrtki.

S ideološke strane, distanca između višeg stručnog kadra privatnog i javnog sektora danas je jednaka, ako ne i veća od distance između ukupnog stručnog kadra i nižih činovnika. Isto tako, nema ništa udaljenije na političkom planu od srednjih klasa zaposlenih u javnom sektoru (medicinske sestre,

učitelji..) i srednjih klasa zaposlenih u privatnom sektoru (predstavnici, obrtnici...). Takav jaz je prisutan od predsjedničkih izbora 2002., a još je izraženiji od regionalnih izbora u ožujku 2004.¹⁰: desnica na vlasti opstala je samo u zajednicama gdje su stručni kadrovi privatnog sektora najbrojniji. Što se tiče ljevice, ona je najviše napredovala u zajednicama s najbrojnijim stručnim kadrovima javnog sektora. Stručni kadrovi privatnog sektora danas su izbornički bliži srednjim klasama privatnog sektora nego stručnim kadrovima javnog sektora. Drugačije rečeno, u krugu samih visokih i srednjih klasa privatnog sektora, osobito u njihovim dijelovima koji su najizloženiji otkazima i radikalnim oblicima društvenog propadanja, danas se regrutira jedan dio biračkog tijela ekstremne desnice. Pojednostavljeno, biti stručnim kadrom u privatnom sektoru danas pretpostavlja aktivniju potražnju za istim klasnim okruženjem, a ujedno i rezerviraniji, pa čak i neprijateljski stav prema državi i njenom djelovanju.

Zaposlenici privatnog sektora po definiciji su izloženiji transformacijama suvremenog kapitalizma. Prije nekoliko desetljeća, stručni kadrovi privatnog sektora formirali su kategoriju u punoj ekspanziji i promjeni. Status stručnog kadra se postupno banalizirao u velikim tvrtkama. Puno njih više ne može umaći nezaposlenosti, osobito u sektorima koji su manje koncentrirani na ekonomiju, kao što je građevinarstvo, trgovina ili prehrambena industrija. Suprotstaviti se logici liberalnog kapitalizma za činovnike tih sektora sve više znači suprotstaviti se onome što čini svakodnevicu profesionalne

⁹ Vidi E. Preteceille, »Les registres de l'inégalité...« (»Registri nejednakosti...«).

¹⁰ Vidi D. Goux i É. Maurin, Anatomie sociale d'un vote. Le premier tour des élections régionales (21 mars 2004), (Socijalna anatomija jednog glasa. Prvi krug regionalnih izbora (21.ožujka 2004.)), La République des Idées, Working papers, n° 2, može se naći na www.repid.com

aktivnosti.

Uspon usluga i novih tehnologija u ekonomiji duboko je promijenio prirodu poslova koje nude privatne velike tvrtke. Odnosi između poslodavaca i zaposlenika osobniji su i krhkiji nego ikada. Proizvodnja usluga pristupa pojedincu na puno osobniji i izravniji način nego proizvodnja materijalnih dobara. Isto kao što svatko (kao potrošač) traži od drugih profesionalne usluge prilagodljivije posebnim situacijama, tako svatko (kao radnik) treba dati u svoj posao ono najosobnije i najposebnije što ima. U isto vrijeme, isti tip zaposlenja u istom gradu može prilično varirati od tvrtke do tvrtke, više sa stajališta načina evaluacije i plaće nego sati rada. Ono što danas daje snagu nekoj organizaciji nečije su posebnosti, a ne toliko sposobnosti uklapanja u kolektiv. U tom kontekstu, svatko se obavezno osjeća odgovornijim za svoje uspjehe i neuspjehe, a tržišne sankcije se čine jedinim poštenim indikatorom zasluga i osobnih napora. Istodobno, kod mnogih zaposlenika iz privatnog sektora razvitak kapitalizma pobuđuje osjećaj da potezi države nisu pravedni samo zato što dodatno ispravljaju već pravedne sankcije tržišta. Autonomniji, ali i izoliraniji, suvremeni radnici primorani su sami tražiti puteve snažnije socijalizacije i boljeg uklapanja u društvo. Takva pomalo patetična potraga za istim klasnim okruženjem danas je bez sumnje za mnoge odgovor na krhkost odnosa zaposlenja i degradaciju socijalnih veza u velikim tvrtkama.

Selektivnost rezidencijalne mobilnosti

Puno više nego segregacija, jaka selektivnost rezidencijalne mobilnosti je ono što najbolje otkriva anksioznost koja se pojavljuje u obiteljima i egzistencijalnu važnost mjesta

stanovanja. U pariškoj regiji, kao i drugdje u Francuskoj, dobrostojeće se obitelji sistematično naseljavaju na prostore gdje žive obitelji slične njihovoj; one iz srednje klase naseljavaju se samo tamo gdje živi najviše pripadnika njihove klase, a oni najneprivilegiraniji nemaju izbora do siromašnih četvrti. Sporost kojom se razvija urbani pejzaž paradoksalno se objašnjava neumoljivom potrebom da se na društvenoj ljestvici pobjegne onima koji se nalaze odmah ispod i potraži utješnu blizinu onih odmah iznad.

Anketa »L'Emploi« i u ovom slučaju pomaže da bolje razumijemo takvu stvarnost. Ona dopušta da svake godine u svakoj četvrti uspoređujemo socijalnu i profesionalnu razinu obitelji koje su se nedavno doselile u te četvrti s onim obiteljima koje su u njima odavno prisutne. Među njima ne postoji gotovo nikakva razlika: u bogate četvrti dolaze živjeti samo obitelji najmanje onoliko bogate kao i tamošnji stanovnici; u siromašne getoe dolaze samo obitelji najmanje onoliko siromašne kao i ostali u tom getou, a u prijelaznim područjima žive samo obitelji iz srednje klase. Mjesno tržište je rigorozno selektivno, obitelji nastanjene u jednoj četvrti većinu su vremena gotovo pa točna preslika svih obitelji koje tamo žive.

Uspoređujući migracije s jednog na drugo prebivalište koje su se dogodile na pariškom području između popisa stanovništva 1968. i 1975. godine s jedne strane i između 1982. i 1990. godine s druge strane, Martine Berger također pronalazi jasnu korelaciju između društvenog statusa onih koji dolaze u neku zajednicu i onih koji je napuštaju. Ta korelacija ima laganu tendenciju rasta s vremenom.

Takva selektivnost rezidencijalne dinamike

očito utječe na razlike u cijenama nekretnina između najbogatijih četvrti i onih najsiromašnijih. Te se razlike u cijenama dijelom same objašnjavaju razlikama u kvaliteti nekretnina i srodnosti određenih infrastruktura, no to nije sve. Kako razumjeti destrukcije i rekonstrukcije koje su se događale prije 25 godina, osim kao vrstu neuspjeha politika obnove? Treba postaviti drugačije hipoteze da bi se objasnila interna dinamika segregacije. Osim kvalitete smještaja, najvažnija je kvaliteta susjedstva. Bez sumnje su kod odabira važniji susjedi, a ne kuća ili stan.

Jedna ekonomistica s Berkeleya nedavno je analizirala cijene nekretnina smještenih na području koje je odredila prema osnovnim školama u koje su obitelji iz Bostona željele upisati svoju djecu.¹¹ Studija otkriva da među nekretninama iz iste ulice imaju značajnije višu cijenu one koje se nalaze na istoj strani ceste kao škola koju pohađaju najbolji učenici. Na svim ostalim područjima događa se isto - da bismo mogli poslati dijete u školu koja ima 10% više rezultate na školskim testovima, moramo pristati kupiti nekretninu 5% skuplju, što bi bio značajan utjecaj kvalitete određene škole na cijenu nekretnina. Dvoje britanskih ekonomista¹² nedavno su ponovili analizu koristeći britanske podatke. Ispitali su razlike u cijenama nekretnina izvan i unutar demarkacijskih linija određenih školskih okruga (*Local Education Authorities boundaries*) i pronašli varijacije jednako značajne kao one Sandre Black u Bostonu. Engleske obitelji vode žestoku borbu za osnovne škole koje imaju najbolje rezultate, a to se snažno

osjeća u cijeni nekretnina. Da biste povećali za 10% prosjek uspjeha na ispitima školskih kolega vašeg djeteta, trebate biti spremni preseliti se u sličan smještaj, ali 9% skuplji. Sve u svemu, zapravo je jednako skupo preseliti se blizu javnih, no najboljih osnovnih škola nego školovati svoje dijete u najboljim privatnim osnovnim školama (što bi bilo za jednu cijelu školarinu oko 60 000 eura za London i njegovu okolicu, a što si može priuštiti jako mali broj Britanaca).

Budući da si možemo dopustiti mišljenje da je kompeticija u osnovnoj školi jednako jaka, ako ne i jača u Francuskoj nego u SAD-u ili Velikoj Britaniji (izbor je raniji u Francuskoj jer djeca kreću u školu već sa tri godine), takve različite evaluacije daju dobru sliku utjecaja školskog okruženja na cijene nekretnina u Francuskoj.¹³

Kompeticija koja vlada među obiteljima da bi prvo pristupile, a zatim i ostale u četvrtima u kojima žive najuspješniji učenici u školi zasigurno je samo jedan od uzroka utrke za isto klasno okruženje čiji intezitet dokazuju i statistički podaci. U svim svojim dimenzijama društvena morfologija jedne četvrti jest pomoćno sredstvo za svoje stanovnike, sredstvo za koje su spremni platiti, pa čak i skupo platiti. Osim dobrog odgondavanja i razumijevanja tih različitih dimenzija, nemoguće je dobro »uhvatiti« sredstva teritorijalne segregacije i njenog održanja.

U jednoj nedavnoj studiji, urbanist Olivier Morlet¹⁴ potvrđuje postojanje snažne korelacije između dohotka po stanovniku u za-

¹¹ Sandra Black, »Do better schools matter?«, *Quarterly Journal of Economics*, 114 (2), 1999.

¹² Steve Gibbons i Stephen Machin, »Valuing primary schools«, *Journal of Urban Economics*, 53 (2), 2003.

¹³ Takve su evaluacije u teoriji moguće u Francuskoj, no koliko ja znam, nisu nikada ostvarene. Generalno gledajući, pitanje ekonomije i obrazovanja još uvijek nije dovoljno istraženo u Francuskoj.

¹⁴ Olivier Morlet, »Marché du logement et ségrégation spatiale en région parisienne« (»Tržište nekretnina i pro-

jednicama pariške regije i cijene nekretnina sličnih po kvaliteti. On zaključuje da postoji značajan utjecaj društvenog sastava četvrti na procjenu nekretnina koju daju određene obitelji, no ne uspijeva uistinu izdvojiti ono što proizlazi iz kvalitete škole ili nekog drugog aspekta društvenog okruženja.

Selektivnost mobilnosti, a ne nepokretnost ono je što sprečava razvoj francuskih getoa. Ako društvena morfologija četvrti ponekad i evoluirala, taj je razvoj uglavnom posljedica nekompenziranih odlazaka, to jest mehanizama napuštanja. Pojedina četvrt ponekad može napredovati u hijerarhiji bogatstava kada općina uspije učiniti život i smještaj što skupljima da bi samo dobrostojeća kućanstva imala sredstava da se nasele i zamijene već postojeća kućanstva u toj četvrti. S druge strane, događa se i da neke četvrti propadaju kada više ne mogu privući dobrostojeće obitelji koje bi zamijenile one bogate koje odlaze. Takvi mehanizmi izbjegavanja tipično su oni koji utiru put klasifikaciji u Područja pod posebnom zaštitom Ministarstva obrazovanja (*Zone d'éducation prioritaire* - ZEP) nakon čega srednje klase postupno izbjegavaju tako stigmatizirane četvrti.

Strategije izbjegavanja

Nedavno smo mogli pokazati kako omjer učenika iz srednje i onih iz visoke klase nije nužno nizak u trenutku smještanja jedne zone u ZEP (što, usput, postavlja pitanje transparentnosti procedura klasifikacije i kvalitete uzorka koji nameće ta politika), ali teži postupnom smanjenju.¹⁵ Takvo progresivno slabljenje društvenog konteksta svojstvenog

ZEP-u može biti posljedica ili bijega srednjih i viših klasa iz četvrti koje su podlegle ZEP-ovoj klasifikaciji ili izbjegavanja tako klasificiranih područja od strane istih klasa (naseljavajući se ne uspijevaju više zamijeniti odlazeće klase). Zapravo, kako ni srednje ni više klase ne napuštaju ZEP ni češće ni rjeđe nego niže klase, nameće se zaključak: mehanizam izbjegavanja, a ne mehanizam bijega je onaj koji ovdje prevladava.

Da bismo razumjeli problem koji postavlja urbana segregacija, treba imati na umu da ona nije posljedica socijalne inercije nego rezultat procesa strateške mobilnosti pred kojima društvene klase tiho uzmiču. Riješiti probleme koje je nametnula segregacija traži prvo razumijevanje, a onda i promjenu socijalne logike koja održava tu mobilnost.

Održavanje u vremenu teritorijalne nejednakosti ostavlja dojam »zamrznutog« rezi-dencijalnog prostora. Trajnost urbanih kontrasta stvara iluziju po kojoj je teritorijalna segregacija vanjski i stalan faktor nametnut obiteljima i koji bi moglo ukloniti malo političkog voluntarizma. Iz te iluzije proizlaze politike vođene više desetljeća koje su htjele uništiti i raspršiti mjesta stanovanja gdje žive većinom siromašni i imigranti. Takve politike propadaju zato jer imaju krive premise: segregacija nije stvar nekoliko društvenih margina, već rezultat tenzija koje prelaze s jedne na drugu stranu, tenzija neprestano obnavljanih potragom pojedinaca za rezidencijalnim kontekstom koji smatraju najpovoljnijim za vlastiti napredak i napredak svojih bližnjih. Budući da nisu ni uistinu shvaćeni ni obrađivani pravi uzroci te uni-

storna segregacija u pariškoj regiji«), *Études foncières*, n° 85, 1999.-2000.

¹⁵ Vidi Roland Bénabou, Francis Kramartz i Coline Prost, »Zones d'éducation prioritaire: quels moyens pour quels résultats« (»Zone prioritarnog obrazovanja: koji načini za koje rezultate«), document de travail du CREST, 2003.

verzalne potrage, uništavanje i rekonstrukcija zgrada u kojima se skupljaju najsiromašnji i dalje rađa resentiman među dotičnim obiteljima bez da se išta u problemu mijenja.

Nejednakosti u društvenom okruženju

Kako objasniti tu ludu potragu za istim klasnim okruženjem? Kako objasniti da, ne utječući samo na dno društva, dinamike teritorijalne segregacije obuhvaćaju dio po dio? Jedna lijena interpretacija mogla bi naglasiti probleme nesigurnosti: siromašne četvrti su one u kojima se koncentrirala nasilje i općenito će se zato iz njih bježati.¹⁶ Nije pitanje negiranja stvarnosti problema nesigurnosti i »kapilarnosti« strahova koji ih uzrokuju, no u tome je ipak teško pronaći stvaran uzrok teritorijalnog jaza. Ako na stranu stavimo nekoliko posebno siromašnih četvrti, razlike u izloženosti vandalizmu su slabe i to nije faktor koji bi mogao objasniti činjenicu da svugdje drugdje na teritoriju dobrostojeće obitelji tjeraju obitelji srednje i više klase i da te obitelji onda tjeraju one niže srednje klase.

Isto tako, čini se teškim objasniti konkurentnost za mjesto prebivališta kao konkurentnost za blizinu najboljih sadržaja. Generalno, ne promatramo dovoljno vezu između sociološkog profila stanovnika jedne četvrti i nivoa kulturnih sadržaja te četvrti ili broja jaslica i bolnica. Neki su sadržaji, poput onih kulturnih, sigurno brojniji u popularnim zajednicama nego u nekim drugim. Potragu za istim klasnim okruženjem je, čini se, teško zamijeniti s onom za najboljom

infrastrukturuom.

Kada bi u odabiru mjesta stanovanja bili bitni samo mir ili infrastruktura, ne bismo shvatili taj pokret generalnog razdora kao nešto što daje oblik cijelom društvu. Napori koji idu ka obnovi stanova ili »ojačavanju« kvartovske policije bez ikakve su sumnje potrebni, čak i hitni, osobito u najugroženijim četvrtima, no nećemo ukinuti proces teritorijalne odvojenosti povećavajući broj policajaca ili češće, obnavljajući socijalne stanove. Kvaliteta društvenog okruženja ne svodi se na mir, sigurnost ni blizinu sadržaja. Kod odabira mjesta stanovanja danas je bitno puno više.

Uvjetujući profil osoba s kojima ulazimo u interakciju, mjesto stanovanja zapravo određuje puno dublji aspekt našeg odnosa s društvom. S premještanjem tržišta rada, zaposlenje i odnosi zaposlenja izgubili su svoj integracijski domet dok je četvrt za mnoge postala jedan od glavnih središta socijalizacije. Mjesto stanovanja je bez sumnje još uvijek važnije djeci i adolescentima nego odraslima. Ono uvjetuje interakcije kojima oni imaju pristup u određenom trenutku i koji djelomično određuju njihovu budućnost. Tako gledajući, činjenica da bogati i siromašni ne žive u istim četvrtima predstavlja izvor značajnih nejednakosti među djecom iz različitih društvenih okruženja. Neki od njih rastu i ulaze u interakcije u krugu četvrti gdje su norme nezaposlenost, siromaštvo i problemi kulturne integracije, a drugi u krugu četvrti gdje takvi problemi ne postoje. Drugačije rečeno, drama terito-

¹⁶ Četvrti u kojima je najveća koncentracija najsiromašnijih osoba su one gdje su nasilje i problemi četvrti najčešći. Po jednoj nedavnoj INSEE-ovoj anketi, stanovnici osjetljivih gradskih zona (ZUS-zones urbaines sensibles) su npr. puno više izložene škodljivosti buke ili vandalizmu nego ostali. Više od polovice stanovnika ZUS-a izjavljuju da se u njihovom susjedstvu često događaju vandalizmi, naspram manjine od 13% izvan ZUS-a, što bi bila značajna nejednakost u sigurnosti. Oko 37% stanovnika nekog manjeg grada ili naselja tvrdi da su često bili uznemiravani bukom naspram 25% onih izvan ZUS-a. Kao izvor buke se najčešće navodi susjedstvo, a ne promet.

rijalne segregacije uvjetuje društveno okruženje i istovremeno utječe na pojedinačne sudbine.

Takve nejednakosti pred društvenim okruženjem gomilaju se zajedno s već poznatim nejednakostima, a to ih i čini posebno važnima. Djeca koja odrastaju u ugroženim obiteljima ona su čiji susjedi najintenzivnije trpe siromaštvo i nezaposlenost. Gomilaju zapreke koje stvara manjak obiteljskih prihoda i ugroženo susjedstvo. S druge strane, djeca čije je obiteljsko okruženje *a priori* među kulturno najintegriranijima, u isto su vrijeme i ona koja imaju prednost života u susjedstvima koja su manje izložena problemima integracije.

Za razliku od nejednakosti u sigurnosti, nejednakosti u kontekstu socijalizacije se zaista smanjuju na cijelom području. Sa stajališta socijalnih interakcija, teritorij se ne može opisati crno-bijelo, s getoima gdje su interakcije opasne s jedne strane, i s druge strane, enklavama gdje su interakcije čestite. Degradacija prolazi sve nijanse sive, a taj problem je svima nejasan, kao prijelaz iz jedne nijanse u drugu.

Društveno zatvaranje djece

Ništa ne ilustrira bolje nejednakosti među djecom od usporedbe četvrti u kojima su odrasli oni čiji su roditelji završili visoke škole s »onim drugima«. Adolescenti kojima barem jedan od roditelja ima visoku stručnu spremu žive u četvrtima u kojima je udio odraslih osoba s visokom stručnom spremom najmanje tri i pol do četiri puta veći od onog u četvrtima u kojima rastu adolescenti koji u svojoj obitelji nemaju nikoga s tako visokim obrazovanjem. Postotak susjeda koji imaju fakultetsku diplomu

je viši od 20% za djecu čiji roditelji imaju visoku stručnu spremu, a za one čiji roditelji nemaju takvu spremu je zanemariv. Djeca čiji roditelji imaju niži nivo obrazovanja nemaju gotovo nikakvu priliku za interakciju s djecom ili odraslima koji u svojoj obitelji imaju iskustva s dugim školovanjem. Dakle, jako je malo vjerojatno da će iznutra dobiti informacije o takvom školovanju i da će im ono postati mogućnost.

Interakcija s djecom koja imaju u obitelji iskustvo školskog uspjeha jest privilegija onih koji već imaju to iskustvo u krugu svoje obitelji. Naprotiv, interakcija s djecom koja nemaju nikakvog iskustva s francuskim društvom kao takvim sudbina je onih čija obitelj jako loše poznaje francusko društvo. Adolescenti kojima je jedan roditelj stranac žive u četvrtima u kojima je udio stranaca 4 do 5 puta veći nego u četvrtima gdje žive djeca kojima su roditelji Francuzi. Odnos udjela je također važan kada uspoređujemo susjedstva u kojima žive djeca imigranata (roditelji im nisu rođeni u Francuskoj) s onima gdje žive djeca čiji su roditelji rođeni u Francuskoj. Udio susjeda imigranata je skoro 25% za djecu čiji su roditelji rođeni u inozemstvu, a zanemariv je za one čiji su roditelji Francuzi.

Činjenica da neka djeca gomilaju faktore neuspjeha kao što drugi gomilaju faktore uspjeha nije iznenađujuća. Ono što, naprotiv, nikada nije istraženo i predstavlja novost jest amplituda tih udaljenosti. Djeca siromašnih imigranata rastu u četvrtima gdje su sveprisutni i siromaštvo i imigracija, dok djeca bogatih obitelji žive u četvrtima gdje su rizici socijalnog isključenja nepostojeći. Takvo gomilanje nedostataka s jedne i prednosti s druge strane u Francuskoj postaje sve izraženije, usporedivo s onim što promatra-

mo u SAD-u.

Koristeći američki popis stanovništva, G. Borjas pokazuje¹⁷ primjer jednog imigranta prve generacije koji u SAD-u živi u četvrti u kojoj je udio imigranata prve generacije za 15,3%, ili »samo« dva i pol puta viši nego udio imigranta prve generacije u američkoj populaciji generalno (5,7%). Razlika u udjelu imigranata između četvrti s najviše imigranata i onih s najmanje je skoro dva puta veća u Francuskoj nego u SAD-u. Takav red veličine treba uzeti s oprezom s obzirom da su usporedbe između različitih statističkih izvora uvijek delikatne. U prvoj analizi čini se da indikatori francuske segregacije zaostaju u usporedbi s Amerikancima. Suprotno ustaljenoj ideji, ekstremni oblici prostorne segregacije nisu više američka osobitost.¹⁸

Osim toga, takvi su oblici danas masovniji nego prije 10 ili 15 godina. Danas, kao i početkom devedesetih, djeca nezaposlenih ili imigranata žive u četvrtima u kojima je stupanj nezaposlenosti ili imigranata četiri puta veći nego u četvrtima u kojima žive ostala djeca. Nejednakosti među djecom ostaju potpuno neosjetljive na napore poduzete u okviru gradske politike.

Odrastati među jednakima

Glavna posljedica ovih fenomena jest ta što su djeca iz siromašnih obitelji ili ona izložena problemima integracije osuđena na interakciju sa susjedstvom gdje je školski

neuspjeh pravilo, dok djeca iz dobrostojećih obitelji rastu u susjedstvu gdje školski neuspjeh gotovo i ne postoji. Neuspjeh je doista mnogo više raširen u ugroženim četvrtima. Adolescenti kojima barem jedan od roditelja ima visoku stručnu spremu u prosjeku žive u četvrtima gdje je postotak zaostajanja u učenju s 15 godina otprilike 13%, nasuprot adolescentima kojima jedan od roditelja nije fakultetski obrazovan i koji žive u četvrtima gdje je postotak zaostajanja u učenju s 15 godina veći više od 4 puta, a iznosi 56%.

Iz takvih nejednakosti u kvaliteti osnovnog obrazovanja nezaobilazno izvire značajne razlike u odnosima sa školskim institucijama. U odrasloj dobi, djeca roditelja s visokom stručnom spremom žive u četvrtima gdje velika većina njihovih vršnjaka pohađa neku visoku školu, dok djeca osoba bez takvog obrazovanja žive u okruženju gdje je većina njihovih vršnjaka već na tržištu rada.

Društveno okruženje je od odlučujuće važnosti, posebno u srednjoj školi, to jest za vrijeme adolescencije kada svatko pokušava pronaći svoje orijentire izvan obitelji, u krugu sebi jednakih. Kako jedan adolescent može usvojiti pozitivno ponašanje u školi kada su njegovi potencijalni školski kolege pred kojima se tako jako želi dokazati neuspješni i skloni usvojiti nepovjerljivo ponašanje prema školi? Takvo pitanje se posebno postavlja za adolescente iz skromnih okruženja u kojima postoji puno manje nego drugdje načina i prilika da se pobjegne od

¹⁷ Georges J. Borjas, »Ethnicity, Neighborhoods, and Human-Capital Externalities«, *The American Economic Review*, vol. 85, n° 3, 1995.

¹⁸ Neki autori su već jako davno ustanovili paralelu između najugroženijih četvrti u Francuskoj i onih u Americi. Vidjeti npr. François Dubet i Didier Lapeyronnie, *Les Quartiers d'exil* (Četvrti egzila), Paris, Le Seuil, 1992. i Loïc Wacquant, »Banlieues françaises et ghetto noir américain. Éléments de comparaison sociologique« (»Francuska predgrađa i američki crnački geto. Elementi sociološke usporedbe«), u Michael Wieviorka, *Racisme et modernité* (Rasizam i modernost), Paris, La Découverte, 1992., str. 263-277.

svog najbližeg susjedstva i otme njegovoj kontroli.

Neposredno susjedstvo ili zgrada u kojoj živimo predstavljaju centralne elemente socijalizacije, osobito za mlade iz radničkih klasa te općenito, za sve one koji nemaju dovoljno sredstava da se prebace na druge terene socijalizacije. Utjecaj mjesta stanovanja ne ograničava se na izvanškolske interakcije na neposrednom okruženju. Djeca većinom pohađaju škole u svojoj četvrti, a društveni sastav njihove škole i njihove klase je relativna preslika onog njihove četvrti. To rezultira nejednakostima u društvenom sastavu pohađanih škola jednako značajnima u usporedbi s onima u društvenom sastavu mjesta stanovanja. Udio djece iz nižih društvenih slojeva (radnika i nezaposlenih) varira od jedan do tri u 10% najmanje popularnih osnovnih škola i u 10% najpopularnijih osnovnih škola: one predstavljaju 20% učenika u prvom slučaju i 70% u drugom slučaju. Isto tako, u 10% najpopularnijih osnovnih škola, otprilike jedan od šest učenika (to jest četiri do pet po razredu) jako zaostaje (najmanje dvije godine), a taj udio je zanemariv (manji od 1%) u 10% najburžujskijih škola.¹⁹

Takva segregacija između škola u različitim četvrtima udvostručuje se da bi kulminirala u krugu samih škola. Da bi zadržale svojih nekoliko učenika na dobrom nivou i izbjegle da isti ne pobjegnu u privatne škole, ugrožene škole su često prisiljene smjestiti svoje najbolje učenike u zaštićene razrede. Da bi se zaštitile od utjecaja teritorijalne segregacije, škole joj dodaju jednu vrstu školske segregacije koja stvara dvostruko prognane u »razredima progona« u školama u središtu

»četvrti progona«.

One koji žele razumjeti izvore političke i društvene nevolje u Francuskoj može »prosvjetliti« činjenica da segregacija koju doživljavaju mladi Francuzi doseže nivo najviše segregiranih zemalja. Francusko društvo nije postalo velika skupina jednakih individua čiji je jedini problem daleka periferija gdje se nalaze oni »isključeni«. Isto tako, ono nije ostalo na sukobima između blokova, u krugu velikih tvrtki, između velikih društvenih poslijeratnih klasa. Još uvijek postoje jazovi, ali nisu brojniji i difuzniji. Oni se ne događaju samo u velikim tvrtkama, događaju se i na teritoriju.

Identificirati jazove u jednom društvu očito je važan prioritet za bilo koga tko to društvo želi predstavljati. Osim toga, postavlja se pitanje projekta reforme i društvene transformacije: kako definirati društveni progres u jednom tako fragmentiranom i razorenom društvu kao što je francusko?

Da bismo odgovorili na to pitanje, trebamo znati imaju li ti fenomeni segregacije pravi i trajni utjecaj na distribuciju obrazovnih i socijalnih sudbina djece i na društvenu koheziju. Očito je teže prihvatiti pozitivan stav prema društvu u kojem se propada nego prema onom u kojem se uspijeva. Ostaje dakle kvantificirati utjecaj okruženja s kojim svatko mora ući u interakciju. To trebamo precizno napraviti jer inače nećemo moći napredovati ni u razumijevanju stvarnih razloga segregacije (ima li ona ili ne u vidu činjenicu da društveni kontekst određuje naše i sudbine naše obitelji) ni u ponovnom definiranju onoga što bi mogao biti društveni progres te politike koja bi ga mogla ostvariti.

¹⁹ Vidi npr. Marie Duru-Belat, »Les effets de la ségrégation sociale de l'environnement scolaire: l'éclairage de la recherche« (»Utjecaji društvene segregacije u školskom okruženju: pojašnjenje istraživanja«), dodatak nacionalnoj raspravi o školstvu (Thélot komisija), 2004.